

GENEALOGIA- HUVILISED SAID AKADEEMILISE ÕPIKU

Aadu Must.
Eestlaste perekonnaloo allikad.
Tartu: Kleio 2000

Nähtavasti on äsjailmunud genealoo-
giaraamat üks ajalookirjanduse *best-
seller*eid ning võib muutuda üsna
pea igale soovijale kättesaamatukski. Arhii-
vide külastajatest kummarduvad ju autori
väitel "umbes kolm neljandikku just sugu-
võsa ajalugu kajastavate arhivaalide koha-
le". Seda imestamapanevam on, et nimeta-
tud käsiraamat-õpik – allikaõpetuslik uuri-
mus on alles esimene eestikeelne genealoo-
giaalane raamat. Mõne kasutatavama allika-
liigi kohta on ilmunud erikäsitusi (prof
Sulev Vahtre "Eestimaa talurahvas hinge-
loenduste andmeil". Tallinn, 1973), mõne
kohta vähemaid artikleid, kuid sellise ma-
huga käsitlust pole siiani ilmunud. Ning
tema potentsiaalselt suure leviku tõttu vaat-
leme lähemalt, mida "esimene pääsuke" en-
das sisaldab ning mida järgmised võiksid
sarnaselt või ka erinevalt teha.

Prof Aadu Musta kõitev kirjutamisviis
tõmbab kindlasti ka raamatut niisama huvi
pärast lugejaid midagi enda esivanemate
kohta otsima. Raamat aitab nii algajal kui
ka mõningase kogemusega uurijal tee-
misse sisse elada ning annab kindlasti
inspiratsiooni, millest oma suguvõsa
kroonikas kirjutada. Algajal tekivad sad-
jad küsimused, millele see raamat ei
vasta. Nagu raamatu sissejuhatuses öel-
dud, ei kuulu uurimistöö metoodika,
sugupuude ja kõugutabelite koostamine
antud töö huviorbiiti. Loomulik, sest
nende teemade käsitlemine oleks paisu-
tanud raamatu mahu liiga suureks (juba

Professor Aadu Must
"Eestlaste perekonnaloo allikate" esitlemisel
Tartus 5. septembril 2000. Foto Peep Pillak

praegu on köidet käsiraamatuna veidi eba-
mugav kasutada) ning ka hinna poolest pal-
judele kättesaamatuks. Siiski tundub, et
peatükk 3.1 „Perepärimus ja uurimistöö ko-
dukohas” kuuluks rohkem algaja käsiraama-
tusse kui akadeemilisse väljaandesse. Samas
tekib lugejal olemasolevagi kohta küsimu-
si, millele kahjuks pole tekstis vastatud. Nii
on vihjatud, et valla pearaharaamatu and-
med väljaspool valda viibivate isikute koha-
ta kattuvad vaid osaliselt passiregistri and-
metega. Millest võib see põhjustatud olla,
pole selgitatud. Samuti on poolikuks jäänud
tõdemus, et 1914. aastal elas Ahja vallas 692
võõrast (lk 206). See võis moodustada ju
suhteliselt väikese osa, kuid samas ka ena-
miku – kes meist teab peast Ahja valla elanike
tollast koguarvu? Olgu siin öeldud, et
1922. aastal oli Ahja valla elanike arv 3424,
mis teeb võõraste hulgaks viiendiku.

Arvatavasti tekib aga igal lugejal küsi-
mus, kui lühike on lühike perekonnanimi,
mille esinemist joonisel 47 analüüsitakse.
On see kolm, neli või viis tähte – kõik need
tunduvad ju lühikesed. Lk 125 on toodud
statistika Norra kirikuraamatute säilimise
alguse kohta. Eesti vastavate materjalide
kohta on Ajalooarhiivis koostatud teatmik,
kust saaks kerge vaevaga samasugused ar-
vud Eesti kohta, mis pakuksid lugejale hoopis
rohkem huvi. Lk 92 on lubatud esitada
-kov-lõpuliste (e venepäraste) nimede levi-
kukaart, kuid paljude -kov-lõpuliste nime-
de hulgas on ka -lov-lõpulisi. Päriskadunud
on lk 198 lubatud diagrammid. Nähtavasti

on need olnud teksti esmakordse avaldamise juures Kleios, nüüd aga jooniste hulgast välja jäetud, kuid mitte tektist.

Väga vajalik on autori õpetus amatöörjaloolasele töötama allikakriitiliselt. "Allikakriitilised ülesanded" lk 301–305 on ülihead näited selle kohta ning mitte ainult ei juhata amatöörjaloolastele kätte nende võimalikke eksimusi, vaid annavad üldistusvõimekale lugejale edasi ka terve ajaloolaste "klanni" tegevuse ning ajalooteaduse sisu. Vast ei häiri kedagi see, et allikate esitamisel tuleb ette siiski väikseid eksimusi. Lk 265 oleval kaardil oleks tänapäevane külanimetus ikka Hindu, mitte Hendo, nagu on saksakeelsest originaalist maha kirjutatud. Joonise 111 (lk 240–241) allkirjas on täiendava teabena kirjas pime peremees, samal ajal, kui allikast loeme "die Wirthin ist blind" (perenaine on pime). Selline märkus on aga võimalik ainult tänu raamatu tehnilisele teostajale, sest vanad dokumendid, joonised ja kaardid on tõepoolest väga hästi loetavad. Sama käib muidugi ka veidi moonutatud joonise 38 kohta (lk 79), kuigi see oleks võinud samahästi olematagi olla, sest järgmine joonis (39, lk 86) sisaldab samasugust infot ning enam-vähem sama allkirja.

Raamatusse on sattunud mõned faktivead. Kuigi need ei sega kindlasti raamatu kasutamist, olgu mõned neist siin välja toodud. Näiteks on sarjas "Sakalamaa ei unusta" ilmunud 12 raamatut. Lk 25 viites on kirjas vaid raamatud 1–10. Petserimaa ning Narva taguste valdade elanikud said perekonnanimed 19. septembrist kuni 29. detsembrini 1921 samal aastal antud seaduse alusel. Prof Musta raamatus on vastav aastaarv 1922. Muide, kui juba perekonnanimedest juttu tuli – kahjuks ei leia tervest raamatust kahte arvu, mis mitmelt poolt mujalt läbi käinud: 41 000 perekonnanime, mis eesti talurahvale nimedepanekuga anti, ning 29 000 nime, mis on "koduvalda aetavad", st unikaalsed terves Eestis. Ka lk 57 kirjutatud nimemuutmisaktide kohta oleks võinud esitada nende arvu, seda pole ka kusagilt mujalt otsida.

Üks huvitav fenomen, mida Aadu Must ka oma raamatus mainib, on osa perekonnanimesid Järvakandi mõisas. Need olevat saadud Eesti- ja Liivimaa linnade järgi (lk 56). Kuna teadsin Järvakandis olevat ka samanimelisi talusid, hakkasin asja lähemalt vaatlema. Tuli välja, et juba 1816. aasta hingeloendis on Järvakandi mõisa kümme esimest talu (Sooaluste külas) kandnud nimesid Revelly, Baltischporti, Weissensteini, Hapsallo, Wesenbergi, Riga, Valga, Wolmer, Pernau, Werro. Seega tubli kümme aastat enne perekonnanimede paneku algust Eestimaa kubermangus. Kuid 1811. aasta hingeloendis on talude nimed Ado, Ustalo,

Tombo, Friedrichko, Jago, Jüri, Idenurmy (2 talu), Pernau (!), Altoa. Talude peremehed on mõlema loenduse ajal samad. Kaardilt vaadates näeme, et Riia, Valga (kohati ka Välja), Pärnu ja Võru talud paiknevad koos Hiinurme (Idenurmy) külas, teised Sooaluste külas. Kellele tuli mõte talude nimesid sellisena kirjutama hakata, ei selgunud arhiiviallikatest, mida sel otstarbel sai uuritud. Muide – piirdutud pole ka ainult Eesti- ja Liivimaaga, talu nr 41 kandis nime Wieburgi (Wiburi). Huvitav oleks teada, kas linnanimestest tulenenud talunimed hulka võiks arvata ka Laly (ühes allikas ka Leali!), mis on talude järjekorras 33. Ja miks Baltischpordi talu oli pikka aega teistest erinevalt Uustalu (v.a 1816. aasta loendis), allakirjutanu ei oska siingi vastata. Igatahes tundub, et talurahvas on nimed saanud siiski otse oma taludelt, mitte linnadelt, mis on hoopis talunimed allikas.

Kõige rohkem huvitab raamatu kasutajat kindlasti nn 3. raamat ehk "Traditsioonilised perekonnaloosid allikad". Kirikuraamatute erinevusi on nähtavasti sama palju, kui oli nende pidajaid. Siiski mõni asi on ka laialt levinuna erinev raamatus kirjutatust. Näiteks lk 108 on väidetud, et lapse nime märkimisel on hiljem lisandunud ka perekonnanime. Eestimaa kubermangus olid aga kasutusel teistsugused meetrikavormid, kuhu ei olnudki võimalik lapse perekonnanime kirjutada (on ainult lahter poisslapse ja tütarlapse eesnime jaoks). Samuti pole nendel vormidel kohta ristija nimele või ametile, kuigi raamatus nii seisab. On kirjas vaid koht – kirikus, kabelis, kodus vm. Olles kasutanud umbes kümme-kaheteistkümnendalgi perekonnanimedest juttu tuli – kahjuks ei leia tervest raamatust kahte arvu, mis mitmelt poolt mujalt läbi käinud: 41 000 perekonnanime, mis eesti talurahvale nimedepanekuga anti, ning 29 000 nime, mis on "koduvalda aetavad", st unikaalsed terves Eestis. Ka lk 57 kirjutatud nimemuutmisaktide kohta oleks võinud esitada nende arvu, seda pole ka kusagilt mujalt otsida.

Üksikuid keelelisi vääratusi trükises küll esineb (baptistid *pro* baptistid, lk 127; järelvalve *pro* järelevalve, lk 186 jm), kuid trükivigu on sellise mahuka raamatu kohta meeldivald vähe. Ülekoormatud on kursiivtekst, seda on kasutatud tsiteerimisel, rõhutamisel ning "nõnda nimetamisel".

Kui vaadata kogu raamatu sisu, siis tundub, et proportsioonid on veidi subjektiivsed. Raamatu tüüpiline lugeja ootab sealt kõige rohkem abi ning

eeskuju. Seepärast paistab, et nimedest on ebaproportsionaalselt palju kirjutatud. Teema on huvitav ning raamatu ilmumise ajal jõudiski suure hulga eestimaalasteni just see osa käsitlusest (siinkohal suur tunnustus prof Mustale ning tema võimalikele abilistele sellise saavutuse puhul pressis esinemisel, mida seni ükski ajaloolane (oma erialaselt) polnud saavutanud!), kuid raamatu pealkiri igatahes ei õigusta tervelt viiendiku pühendamist sellele teemale. Samas ei jookse see jutt külgi mööda maha ühelgi genealoogiahuvilisel, sest kirjutatud on ta tõesti huvitavalt ning oma onomastilisi uurimusi pole prof Must käsitlenud siiani eraldi raamatuna või levinumates ajakirjandusväljaannetes. Seda ei saa aga öelda peatüki 9.4, "Valla passi-registrid", kohta, mis on, nagu ka raamatus viidatud, ilmunud 1994. aastal 10. Kleios. Eessõnas on toodud uuesti trükkimise põhjenduseks, et teemat on Eestis vähe uuritud. Kindlasti annab rahvarände käsitlemine siin raamatus mõtlemisainet peaaegu igale suguvõsaurijale, kuid vaevalt on tal eriti palju kasu põhjalikust andmestiku analüüsist Kabala valla passiregistrite näitel, mis pealegi läheb raamatu tiitliga vaid kaudselt kokku. Peatükk on hea näide, kuidas võiks vastavaid allikaid kasutada. Siiski, kas prof Must ise soovib, et amatöörajaloolane mõne sellise tööga hakkama saaks...

Igati tervitav on esimese genealoogiaalase raamatu ilmumine nüüd, kui on oodata suguvõsaurimise huviliste juurdekasvu. Eks see ole tingitud ka võimalikust majandusliku olukorra paranemisest, sest igapäevaprobleemide kõrval jääb rohkem aega tegelda sellega, mis inimesele endale huvi pakub. Hea, et see esimene raamat on kirjutatud professionaalse ajaloolase poolt, kes ei loe samateemalist loengukursust Tartu ülikoolis mitte ainult ajaloolastele, vaid kõikidele huvilistele. Hea, et raamat on peale sisukuse ka igati innovaatiline – kõneldakse ajaloo andmebaasidest, nende kasutamisest (eriti onomastika!), viidatakse Internetile (ka vormiliselt võib see käesoleva raamatu kaudu olla eeskujuks laiemale rahvahulgale) ning ohtudele, mis allikate kasutajaid võivad ees oodata. Suur huvi raamatu vastu annab alust loota, et praegustele ja tulevastele genealoogidele saavad seeläbi tuttavaks mitmed uued allikad, millest prof Musta raamatus on juttu esmakordselt, ning seeläbi tõuseb ka uurimuste kvaliteet.

Fred Puss

KONSTANTIN PÄTS ENNE EESTI RIIKI

**Konstantin Päts. Eesti riik I.
Koostaja Toomas Karjahärm.
Tartu, 1999.**

"Eesti mõtteloo" sarjas järjekorranumbriga 27 ilmunud raamatu saatesõnas ütleb koostaja Toomas Karjahärm, et raamat on "esimene katse üllitada Konstantin Pätsi ulatuslikku vaimset pärandit" (lk 9). Tegelikult jõudis samal aastal pisut varem trükikojast välja samuti peamiselt K. Pätsi tekstidest koosnev Hando Runneli koostatud "Minu elu: mälestusi ja kilde eluloost". Muus osas on kaks raamatut küll omavahel kooskõlastatud.

T. Karjahärma koostatud raamatu eessõnast selgub, et raamatus hõlmatud aastatel 1901–1916 (hilisemast ajast on raamatus kaks motona kasutatud Pätsi tsitaati) avaldas K. Päts umbes 200 artiklit ajalehtedes Teataja ja Tallinna Teataja ning kirjutas umbes 30 artiklit Peterburi Teatajale. Raamat sisaldab aga vaid 92 Pätsile omistatud teksti, sealhulgas peatüki K. Pätsi raamatust "Maa-küsimus" (Tallinn, 1907) ja teise R. Berendseni koostatud raamatust "Eestimaa talurahva vabastamise 100-aasta juubel 23. mail 1916 aastal". Seega ei tähenda Pätsi vaimse pärandi üllitamine tema kogutud teoste väljaandmist, kuigi see poleks üllatav isiku puhul, kellele on eluajal püstitatud ausamas, keda on kujutatud postmarkidel ja kelle järgi on nimetatud tänavaid. Kogutud teoste väljaandmine tunduks võib-olla Pätsi isikuga seotud kultusega liiale minemist, kuid teiselt poolt tähendaks see ka tema halvamate tekstide lugeja ette toomist. Ilmunud raamatu koostamise põhimõtteid saatesõnas selgitatud ei ole, mis oleks ehk siiski olnud vajalikum kui selle asemel toodud ülevaade K. Pätsi niigi suhteliselt hästi tuntud eluloost. Lugejale jääb teadmata näiteks, kas Teataja majandusmeeste ja Jaan Tõnissoni Postimehe aatemeeste vaheline sulesõda K. Pätsi kirjutistes ka artiklite valimikus toodust otsesemalt ja selgesõnaliselt väljendamist leidis.

Kogutud teoste puhul oleks ilmselt veelgi raskem otsustada, milline artikkel on K. Pätsi ja milline kellegi teise kirjutatud, sest tolaeagsetes ajalehtedes eelistati anonüümsust. Ka ilmunud raamatu viiest osast esimene – "Rahvusliselt põllult majanduslisele" – on saanud nime artikli järgi, mille puhul K. Pätsi autorlus on üksnes, kuigi ar-

vatavasti õigesti, oletatav. Kokku on raamatus K. Päts nelja artikli puhul oletatavaks autoriks märgitud.

Saatesõnas pole põhjendatud ka raamatu pealkirja valikut. Lugeja võib aimata, et koostaja, kes ei kuulu nende hulka, kelle hinnangut K. Pätsile oleks oluliselt mõjutanud ajakirjanduses võimendatud Magnus Ilmjärve esitatud süüdistused, näeb iseseisvat Eesti Vabariiki K. Pätsi elutööna. Siiski oleks võinud mõtte, millega poleks nõustunud samuti iseseisvuse eest võidelnud K. Pätsi omaaegsed poliitilised vastased, selgelt välja tuua. Aastatel 1901–1916 iseseisvat Eesti riiki teatavasti olemas ei olnud. Ei ole ka teada, et K. Päts sel ajal oleks mõelnud iseseisva Eesti riigi loomisele. Vene riigist eraldumise mõttega tuli 1917. aastal esimesena välja hoopis Jaan Tõnisson. Enne seda tehti küll tööd, mis oli iseseisva riigi loomise eeltingimuseks. Eesti riigi nurgakivi on K. Päts tagantjärele nimetanud ülemaalisi seltside koondusi ("Minu elu", lk 179), kuid nende asutamine polnud teadlikult riikliku iseseisvuse nimel organiseeritud tegevus. Ta süüdistas sakslasi, et need on püüdnud riigivalitsust uskuma panna, et eestlased 1905. aasta revolutsiooni ajal Vene riigist lahku lüüa soovisid. Ise kirjutas ta 1909. aastal, et "meie patriotism /.../ peab selgeks ja üldiseks arusaamiseks sellest muutuma, miks ja kuidas tahame meie ühes Vene riigiga kui tema lahutamatu osa edeneda" ("Eesti riik I", lk 150–151).

Tsaariajal kasutati küll iseseisvuse sõna, kuid mitte omariikluse tähenduses. Nii kritiseeris K. Päts olemasolevaid seltse, et need ei olevat aidanud "meie rahvast", s.t eestlasi, käimasolevas võitluses "majanduslikult iseseisvaks ja tugevaks" saamise nimel (lk 36). Iseseisvuse otsijad olid parema elu nimel Venemaale väljäreändajad ja erinevatel seisustel oli eri määral iseseisvust.

Iseseisev peab olema iga riiklik valitsus, mis tähendab, et ta vabalt riigi elu juhtida peab võima (lk 201), keskvalitsuse abistamiseks on olemas omavalitsused. Eestlasi nimetas K. Päts vabaks rahvaks (lk 334). Sõnaga "vabadus" seostus mineviku-sündmus – pärisorjusest vabanemine (lk 294). Hoolimata sellest, et K. Pätsi arvates tema ajal teoorjus veel alles oli (lk 424), mis küll ametlikult juba aastal 1868 keelati. Muistse iseseisvusaja K. Päts aga unustas, väites, et "meie rahvas" pole kunagi iseseisvat poliitikat etendanud (lk 466).

Pole teada, millal võis K. Päts hakata mõttes arvestama Eesti omariikluse võimalusega. Aastal 1902 oli palju mõelda isegi eestikeelsele ülikoolile, selle asemel soovis K. Päts vaid eestikeelse usuteaduse õpetamise kehtestamist ja eesti keele õpetooli loomist (lk 329). Aastal 1905 märkis ta, et

Baltimaadel pole ajaloolisi põhjusi ihaldada nii laia omavalitsust, nagu on antud Soomele (lk 259). Suurt ajaloolist ettenägelikkust ei saa K. Pätsile omistada – Liivimaa Linna-Hüpooteegi Seltsis pidid tema arvates "alati" kaks jõudu vastastikku jääma – eestlased ja sakslased (lk 49). Saksa linnavalitsuste järjestikuse langemise põhjal ennustas ta aga saksa ülemvõimu lõppu Baltimaadel. 1905. aasta revolutsiooni pidas ta selle toimumise ajal ajajärguks, milliseid rahvaste elus ainult aastasadade järel ette tuleb (lk 65). Sel puhul ei arvestanud ta aja kiirenemisega, mistõttu järgmine revolutsioon toimus juba aastal 1917.

Esimese maailmasõja puhkemisel arvas ta, et sõda ei kesta rohkem kui mõni kuu, mis oli tol ajal levinud valearvamus. Novembris 1914 kirjutas ta: "Meie sõjavägi peab lõpuks võitjaks jääma", kuigi sõda Venemaale tegelikult kokkuvarisemisega lõppes. Ettenägelikuks osutus ta aga öeldes, et "sõja järel oodatakse ja loodetakse meil suuri uuendusi" (lk 105), kuigi neid seoses Venemaa võiduga ei tulnud. Märtsis 1915 avaldas ta arvamust, et verd ei valata asjata, vaid sellele järgneb suur loomise aeg.

Poliitilisi pööreid pidas ta ootamatuteks ja raskesti ennustatavateks. Paremateks aegadeks pidid poliitikajuhid siiski majandusliku jõu kasvatamise kaudu valmistuma. Ainult majanduslike jõudude kasvatamine loovat kindla aluse poliitikal (lk 98).

K. Pätsi kui ühiskonnategelase seisukohtadest vaadeldaval perioodil annab teos piisavalt selge ülevaate. Ühiskonnas toimub pidev võitlus. Kes võitluses ei osale, on halb kodanik. Seejuures tsiteerib K. Päts autoriteedina ka võitluses õiguste eest verevalamise kasulikkust põhjendavat saksa autorit (lk 95–96) ja nõustub sõda "kõigi asjade isaks" nimetava Herakleitosega (lk 411). Huvitav, kas siis, kui K. Päts oleks sel ajal seisnud valikute ees, millega tal tuli tegemist teha aastatel 1939–1940, oleks ta otsustanud sõjalise vastupanu kasuks? See küsimus jääb vastusetu. Päts väitis, et võitluses mitte osalevad rahvad jäävat teistest maha. Maksev õiguskord olevat alati võitluse vili (lk 179). Poliitikas ei saavat heasüdamlikkuse peale lootma jääda (lk 404).

K. Pätsi nägemuse järgi on avalikus elus tööl alati kaks jõudu – üks alalhoidlik ja teine muutusi läbiviiv, nende jõudude üks mõjuvamatest tööriistadest on ajakirjandus (lk 19). Nii asutas ta praktilise inimesena 1901. aastal oma ajalehe Teataja, mis seisis "muutjate" poolel. Selle juurde kuuluva "Naljalisa" eesmärgiks polnud lihtsalt naljategemine, vaid see oli samuti "võitlemise abinõu" (lk 34). Päts pidas ennast kogu oma iseseisva elu jooksul poliitikaga tegelnuks (lk 189).

Teataja kallal katsus K. Pätsi väitel alguses jõudu "terve eesti ajakirjandus", mille põhjuseks olevat olnud, et ta erinevalt vanematest lehtedest oma töös pearõhu majandusküsimusele lubas panna (lk 28), samal ajal kui eesti haritud ja jõukamate kihide ajakirjandus pani rõhku rahvustunde äratamisele (lk 31). Teiseks ja olulisemaks vastaseks oli baltisaksa ajakirjandus, millest suurem osa oli K. Pätsi nägemuses teinud oma esimeseks ülesandeks baltisakslaste ajalooliste õiguste kaitsmise (lk 214). Vastaste olemasolu üle tundis ta aga uhkust.

Inimeses uskus K. Päts olevat külma ja kaaluvat mõistust, mis andvat võime erapooletuteks ja õiglasteks otsustusteks (lk 176). Tähtsate küsimuste puhul tuli tema arvates ägedusest hoiduda.

Ühiskondlikus võitluses kasutatavaid nurjatuid abinõusid kutsus K. Päts üles avalikult kätte näitama – mis tema arvates pidi niisugust teguviisi muutma (lk 40). See ei takistanud teda hiljem riiki "vaikivasse ajastusse" juhtimast, mil kõigi tema enda kasutatud abinõude kättenäitamine polnud enam võimalik.

K. Pätsi arvates on vaja aidata neid, kellega on eesmärgid ühised, sest võit on tugevama päralt. Kaks võitlevat erakonda ei tohi unustada, et nad kõigest hoolimata ühisel kodumaal elavad ja neil mõnes küsimuses rahu vaja pidada (lk 121). Võitluses osaleja "ei tohi suuri ja sügavaid reformisid ja muutusi nõuda", et midagi saavutada, ei tohi korraga ette võtta liiga suurt tükki (lk 213).

Võitluse tagajärjed on peegeldatud seadusandluses. Oluline pole aga ainult see, mis on seadustes kirjas, vaid ka see, kes kehtivaid seadusi paremini tunneb ja neist tulenevaid oma õigusi kaitsseb. Eesti ühiskonnas olid võitlevateks poolteks eri rahvad (lk 304–305). Võitlust on mitut liiki, suurimaks võitluseks oli tema järgi maailmasõda, mille ajal toimus ka majanduslik võitlus. Vaenlaselt on aga võimalik ka õppida, nii tõi K. Päts Esimese maailmasõja ajal eeskujuks Saksamaa haridussüsteemi (lk 319).

Inimtegevuse järjepidevuse peavad K. Pätsi järgi tagama asutused, kus järeltulijad jätkavad eelkäijate poolelijäänut. Rahvaste ajalugu olevat nende asutuste ajalugu, mille puudumise tõttu K. Päts nägi eestlaste minevikku värvituna. "Kogurahvaliste" asutuste esimese ülesandena nägi ta kultuuri loomist ja hariduse tõstmist (lk 260–265). Asutuste puudusi pidi aitama kõrvaldada ajakirjanduse vahendusel tehtav avaliku arvamuse kriitika.

Kogu ühiskonnal peavad olema kohustused rahvakooli ees. Kooli nägi K. Päts rahvustunde kasvatajana ka siis, kui kool on mõeldud rahvuse vastu suunatuna. Iga rahva hariduseteel edasijõudmise parimaks abinõuks on aga "rahvusline isemää-

ramine" kooliasjades (lk 366). Erilist rõhku tulevat panna tehnilisele haridusele, sest tehnika olevat üks rahvaste võimu tähtsamaid nurgakive (lk 413).

Tallinna linna 700-aastaseks saamist arvas K. Päts kõige sobivam olevat tähistada uue tehnikumi asutamiseaga. Kooliküsimus olevat aga vaid väike osa rahva harimise küsimusest. Teadmiste vähesusest tulenevat ettevõtlikkuse puudumine. Mingi eriala õpetaja tegevuse hulka ei kuulu ainult puhas õpetamine, vaid ka oma eriala puudutavate reformide juures kaasarääkimine (lk 386).

Ühiskond koosnes K. Pätsi jaoks ühel poolt klassidest – saksakeelset ajalehte Rigasche Rundschau nimetas ta "suurpõllumeeste häälekandjaks". Teisel poolt koosnes ühiskond rahvustest. Rahvus tähendas Pätsi jaoks ühistunnet (lk 164). Rahvusluse ärkamine oli midagi, mille puhul tuli rõõmustada ka selle toimumise korral teise rahva, nagu venelaste juures. Ainult rahvusliku kultuuri kaudu olevat võimalik jõuda üleüldise kultuuri juurde (lk 394). Oma rahvuse tunnistamist haritlaste poolt sellele järgnevat tegudeta pidas K. Päts aga tühiseks.

Eesti kultuuri nägi ta saksa mõjul kujunenuna (lk 185), lähimaks kultuurrahvaks eestlastele olevat aga soomlased. Soome sild tähendas Pätsile muu hulgas kaubaturgu. "Meie maal" elas iga rahvus eraldi, milles süüdi olid sakslased (lk 49). Ühe artikli järgi saksa rahvast "meie maal" ei olnudki, vaid ainult üksikud perekonnad nende ümber kogunenud pärisrahva liikmetega, keda ühendasid klassi- ja omakasuhuvud (lk 118). Baltisakslased polevat omaette rahvas, vaid sisse rännanud suure rahva kild, kellel vastavalt vähem õigusi olema pidi (lk 140). Saksa vähemusel oli majandusliku ülemvõimu tõttu võimalus otsustavalt mõjutada terve maa saatust. Tegevas elus kõige tähtsat osa mängiv kapital ei ole siiski loomult rahvuslik.

Rahvuslik aade polevat Eestis veel üldiselt tärnanud, sest suurem hulk rahvast kannatab majanduslike raskuste all (lk 52). "Meie rahva" hulka kuulusid K. Pätsi jaoks siiski ka Venemaale väljarrännanud eestlased, kelle saatust ta pidas "meie kultuuri" jaoks oluliseks. Haritud eestlaste kodumaalt eemalejäämist nimetas K. Päts haiguseks (lk 351).

Kodumaa oli K. Pätsi jaoks eestlaste maa, mille piirid hakkasid Tallinna poole laienema alles Teataja ilmumahakkamise aegu (lk 89). Selles polnud ta aga järjekindel, kasutades ka väljendit "kitsam kodumaa", kui juttu oli Balti kubermangudest Venemaa osana (lk 256). 1905. aastal oli talle kõrvaliseks küsimuseks, kas tuleks luua ühine Balti Maapäev, või peaksid need olema eraldi Eesti ja

Läti poolel (lk 259). Hoolimata Tallinna kodumaa piiridest väljaarvamisest, uskus K. Päts, et linnad satuvad kõikjal selle rahvuse mõju alla, mis neid maal ümbritseb (lk 184).

Teiste rahvaste loomuses nägi K. Päts plusse, mis eestlastel puudusid – nii kalduvat venelased palju enam seltsielu poole. Inimese tublidust ei saavat aga mõõta rahvuse järgi. 1904. aasta Tallinna linnavolikogu valimiste järel heitis ta vanameelsetele vastastele ette, et need sobimatuid kandidaate üksnes eesti nimede pärast sakslaste kõrval üles seadsid (lk 129–130). Hiljem oli K. Pätsile võitluses venelastest poliitiliste vastastega argumentiks, et esimene eesti enamusega Tallinna volikogu valis linnapeaks venelase.

Kohalikud venelased toetasid aga mõnikord omalt poolt eestlasi, näiteks erakoolides eesti õpkeelele kasutusele võtmise küsimuses (lk 369).

Ajakirjanikuna kaitses K. Päts ajakirjanike huve, astudes välja selle vastu, et eraseltsid ajakirjandust oma tegemiste juurde lasta ei tahtnud (lk 229). Veelgi rohkem kaitses ta väikepõllumeeste huve vastandina suurpõllumeestest mõisnike omadele. Võidelda on vaja mõisnike käes oleva maa monopoli vastu. Kuid kui iseseisvuse ajal oli ta tuntud Põllumeestekogude poliitikuna, siis sajandi alguses muretses sellepärast, et eesti ajakirjandus linnades toimuvale liiga vähe tähelepanu pööravat (lk 222). Tööliste majanduslik heaolu olevat tähtis terve rahvale. Ta muretses, et käsitöölised peaksid olema ajakohaselt organiseeritud, pooldamata seejuures vanade tsunftide elustamist. Oma seltse asutama õhutas ta ka meremehi.

20. sajand oli tema jaoks ühistegevuse võidukäigu sajand (lk 237). Ühistegevuse liikumise rajad olevat juba Lääne-Euroopa rahvad sisse tallanud ja K. Päts püüdis omalt poolt õhutada ka Venemaa eestlaste ühistunde tärkamist (lk 290). Ühistegevuse edendamise nimel töötas ta ka maailmasõja aastatel, lubades selle abil leevendada sõja lõppemisele järgnevat majanduslike haavade valu (lk 311). K. Pätsi järgi on tähtis, et kasvaks terve rahva, mitte ainult valitute varandus. Parema tööjõu võõrsilemineku vastu on vaja võidelda, sest see olevat ohtlik terve rahva tulevikule ja iga tühjaksjäänud kohale astuvat keegi vastastest (lk 63). Naisõiguslaste hulka, kui sobib sellist võrdlust kasutada, K. Päts aga ei kuulunud – valimisõigusest rääkides jättis ta kodanike hulgast välja naised, väitega, et Prantsusmaal on valimisõigus igal 21 aastat vanaks saanud kodanikul (lk 77), kuigi naised said selle alles pärast Teist maailmasõda.

Poliitilisi jõudusid ei pidanud K. Päts alati õigeks nimetada nii, nagu nad seda ise tegid: enda arvates sotsialismi eest võitlejad polevat tegelikult

sotsialistid (lk 81). Hoolimata oma väidetavast uuendusmeelsusest esines K. Päts ka väitega, et järsk seaduste muutmine avaldaks pikema aja jooksul negatiivset mõju (lk 174). K. Pätsi üks pseudonüüme "mõned käremeelsed" ei tähendanud kaugeltki absoluutset käremeelsust: kehtivat korda ei tulevat vägivaldselt kukutada, vaid omavalitsuste kaudu kasvatada seaduste austamist.

Poliitilises elus oli vaja võitlejaid, keda K. Päts lootis leida ühe grupina advokaatide hulgast (lk 315). Kõige paremaks poliitiliseks kooliks pidas ta kohalikku omavalitsust. Madalama astme koolina soovitas ta omavalitsuste töö arvamistega tegelevate omavalitsusseltside loomist. Kasvatav mõju rahvale pidi olema ka valimistel. Uuenduste läbi viimiseks oli oluline, et rahvaasemikud kõikjal otsestelt rahva soovide eest välja astuksid (lk 251). Kindlate erakondade puudumist eesti ühiskonnas pidas K. Päts kahetsusväärseks. Ilma erakondade võitlusest pidas ta teovõimelist ja laiade rahvakihitide peale toetuvat avalikku elu võimatuks (lk 410). Ometi kaotati tema juhitud "vaikival ajastul" selleks ajaks väljakujunenud erakonnad, ilmselt avaldasid selleks mõju vahepealsed uued arengud maailmas.

Erinevalt eesti rahva enamusest ei olnud K. Päts luteri, vaid vene õigeusk. Arvatavasti polnud see aga põhjuseks, miks ta oli vastu kiriklikule kihelkonnale kui omavalitsusüksusele. Samas arvas ta ka, et tuleb teha selgemat vahet valla kui seisuse ja valla kui omavalitsusüksuse vahel. Samal ajal pooldas ta rüütelkonna Maapäeva ümberkujundamist tõeliseks maaomavalitsuseks väikepõllumeeste kaasamise kaudu (lk 226–246).

Olles ise praktiline inimene, nägi K. Päts ka teisi samasugustena. Nii astusid inimesed tema arvates seltsidesse mitte kunstliku õhutuse mõjul, vaid vajaduse sunnil (lk 35). Hoolimata oma ajakirjanduslikust tegevusest oli ta veendunud, et teadmised ja uuendused levivad rahva hulgas rohkem tegelikus elus nähtud eeskujude kui sõnalise õpetuse kaudu, mistõttu ta pidas tähtsaks põllumajandusnäitusi (lk 207).

Majandusküsimustele rõhku pannes oli ta aga vastu laulupidude liiga sagedasele korraldamisele. See ei tähenda, et K. Päts ei oleks hinnanud kunsti. Vastupidi, laulupidude sage korraldamine pidavat nende mõju vähendada. Samuti tegi talle muret, et teatrid kassa täitmiseks "arenemata maitsele ja tühjale lõbutsemisele" vastu tulevad (lk 407).

Minevikule tagasi vaadates tõdes K. Päts, et pärisorjuse kaotamisele järgnenud sajandi jooksul on rahva majanduslik edasiminekuks olnud vähene (lk 467). Tema arvates on rasked ajad aidanud kas-

vatada rahvas jõudu ja sitkust (lk 500). Esivane-
mate rasketest oludest väljarabelemine näitavat,
et ka järeltulijad peavad seda suutma.

Tõepoolest, kui K. Pätsi ja tema-aegsete teiste
poliitikute tegevus viis iseseisva Eesti riigi loomi-
seni, siis on see ajalooline fakt hilisemal ajal and-
nud juba rohkem otsustavust selle riigi taastami-
seks, kuigi ka kõik poliitikud ei näinud uue ise-
seisvuse saavutamise võimalust esialgu uskuvat.
See näitab, et K. Pätsi kirjutatu üle tasub jätkuvalt
mõelda tänapäevalgi. Kindlasti annab selleks ainet
ka peagi ilmuv "Eesti riik II".

Simo Runnel

Kirjastuse **"EESTI AJALOOARHIIV"** **publitseerimistegevus** **1999–2000**

Ajakirja Tuna 1998. aasta esiknumbris and-
sime ülevaate kirjastustegevusest Eesti Aja-
looarhiivis läbi aastakümnete, kontsentree-
rides peatahelepanu publitseerimistegevusele aastatel
1996–1998. Nagu artiklis mainitud, töötab
Ajalooarhiivi juures alates 1996. aastast kirjastus
"Eesti Ajalooarhiiv", mille ülesandeks on käsikir-
jade trükiks ettevalmistamise kogu protsess, ala-
tes keelelisest ja sisulisest korrektuurist ning ar-
vutikujundusest kuni trükikilede valmistamiseni.¹
Kirjastus on viimasel kahel aastal olnud Rahvus-
arhiivi uurimistöö ja publitseerimisosakonna all-
struktuuriks. Osakonna juures on veel ka teadus-
talitus, mille põhiülesanne on publitseerimist vää-
rivate ajalooarhiivi allikate väljaselgitamine, teat-
mike ja teaduslike uurimuste koostamine. Kuna
osakond ühendas aastatel 1999–2000 nii Tartu kui
ka Tallinna vastava ala inimesi, siis Tallinna poolel
oli kirjastustegevus seotud kirjastusega "Umara".
Kirjastuses "Eesti Ajalooarhiiv" on viimasel ajal
olnud tegevad Helina Tamman, Leino Pahtma,
Martin Jaigma ja Enn Küng.

■ Järgnevalt kirjastuse tegevusest aastatel
1999–2000. Teaduslike väljaannetena ilmus 1999.
aastal kirjastuse monograafiate sarjas *Scripta*
Archivi Historici Estoniae Margus Laidre mahukas
uurimus (570 lk) "Üks hä tru ja õige sullane. Elust
Rootsi sõjaväes Eesti- ja Liivimaal 1654–1700". Kir-
jastusel on eriti hea meel tõdeda, et mainitud ra-
amat on saanud lugejatelt nii kodu- kui ka välis-
maal hea vastuvõtu osaliseks ja selle teadustaset
on väga kõrgelt hinnatud. Lisaks kuulutati M. Laid-
re monograafia parimaks 1999. aastal ilmunud ees-
tikeelseks ajalooraamatuks. Kirjastuse raamatutest
on see juba kolmas, mis konkursi võitis. 1996. aastal
sai ajalookirjanduse aastapreemia Jaanus
Arukaevu ja Ea Janseni koostatud artiklitekogumik
"Seltsid ja ühiskonna muutumine. Talupojäuhi-
konnast rahvusriigini" ja 1997. aastal Tõnu Tann-
bergi monograafia "Maakaitseväekohustus Balti
kubermangudes 19. sajandi esimesel poolel (1806–
1856)". Ajalooarhiivi monograafiate sarjas ilmus
2000. aastal veel kaks raamatut: Mati Lauri "Eesti
ala valitsemine 18. sajandil" ja Ülle Tarkiaise

¹ Enn Küng, Publitseerimistööst Eesti Ajalooarhiivis. – Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 1998, nr 1, lk 151–152.

"Hajatalud ja külad Põhja-Liivimaal 17. sajandil". Kõik kolm monograafiat on olnud aluseks Tartu Ülikooli juures ajaloodoktori kraadi taotlemisele.

Sarjas "Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost" ilmus 1999. aastal teise numbrina Ago Pajuri "Eesti riigikaitsepoliitika aastail 1918–1934", mille põhjal kaitsti samuti ajaloodoktori teaduskraad. Kohe 2000. aasta algul jõudis trükikojast lugejateni Veiko Berendseni ja Margus Maiste ühisuurimus "Tartu rahvaloendus 1897". Nimetatud raamatut on lisaks ajaloolastele kõrgelt hinnanud ka sotsioloogid ja demograafid.

Kirjastuse traditsioonilistest väljaannetest – **Eesti Ajalooarhiivi toimetistest** (*Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae*) – on kahel viimasel aastal ilmunud kolm numbrit. 1999. aastal ilmunud 4.(11.) number on peamiselt arhiivinduslike artikleid sisaldav kogumik "Arhiiv riigiasutusest Eesti ühiskonnas. Artiklid", kus ilmusid artiklid Priit Pirkolt, Indrek Kuubenilt, Kaja Pullonenilt, Kurmo Konsalt, Ruth Tiidorilt, Ene Hiiolt, Lea Leppikult jt. Samal, 1999. aastal ilmus 5. (12.) väljaandena paralleelselt eesti ja saksa keeles Kalev Jaago koostatud "Haapsalu kodanikeraamat, Hapsaler Bürgerbuch 1496–1797".

2000. aasta 6. (13.) number "Kultuuriloolised ekskursid" on pühendatud 2000/2001. aastal tähistatavale Eesti raamatuaastale. Mainitud kogumikut tooksin esile **Leino Pahtma** artikli "Täpsustusi ja täiendusi Heinrich Stahlil noorus- ja õpinguaastasse", **Birgit Kibali** "*Bookhållare, Camererare, Casseur*" ja teised kroonuametnikud Liivimaal 17. sajandi lõpul" ning **Arvo Teringu** "Ülikoolidesse sõitvate eesti- ja liivimaalaste reisiolud 17.–18. sajandil".

Koostöös Ajaloo Instituudiga on Ajalooarhiivi väljaandena 2000. aastal ilmunud **Toomas Karjahärm**i "Imperskaja politika Rossii v Pribaltike v načale XX veka" ja Tartu Ülikooliga **Aadu Musta** "Eestlaste perekonnaloos allikad".

Kirjastusel "Eesti Ajalooarhiiv" on allikapublikatsioonina sarjas "Uurimusi ja allikmaterjale Eesti sõjaajaloost" ilmumas "1. Eesti polgu komitee protokollid 1917–1918", mille on koostanud **Ago Pajur** ja **Tõnu Tannberg**. Samuti läksid 2000. aasta detsembris trükikotta **Lea Leppiku** magistritööl põhinev uurimus Tartu Ülikooli rektorist Gustav Ewersist ja **Enn Küngi** monograafia "Rootsi majanduspoliitika Narva kaubanduse küsimuses 17. sajandi teisel poolel".

Enn Küng

PUBLITSEERIMISTÖÖST TALLINNA LINNAARHIIVIS 1993–2000

Tuna 1998. aasta esimeses numbris ilmunud ülevaates Eesti Ajalooarhiivi publitseerimistegevusest 1990. aastatel märkis arhiivi tollane asedirektor Enn Küng, et selles vallas on arhiivil "häid saavutusi nii sõjaeelsetest 1930. aastatest kui ka -järgsetest 1960.–80. aastatest". Nii siis tunnetavad Ajalooarhiivi kolleegid teatud järjepidevust kahe maailmasõja vahelise Eesti Riigi Keskarhiivi, Nõukogude-aegse Eesti NSV Riikliku Ajaloo Keskarhiivi ja Eesti Ajalooarhiivi publitseerimistöös. Tallinna Linnaarhiivi väljaannete rida seevastu katkes juba Teise maailmasõja esimesel, 1939. aastal. 1944. aastast NSV Liidu riiklikku arhiivisüsteemi kuuluv Tallinna arhiiv erines järgnevatel aastakümnetel aga sootuks sõjaeelsest munitsipalarhiivist. Kui enamik 1920.–1930. aastail Eestis ilmunud allikapublikatsioone oli välja antud just Tallinna Linnaarhiivi poolt, siis Nõukogude-aegsel Tallinna arhiivil trükiste avaldamise võimalused reaalselt puudusid. Publitseerimistegevuse korraldamine oli Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuva Arhiivide Peavalitsuse ja suurte riiklike keskarhiivide (Oktoobrirevolutsiooni Keskarhiiv Tallinnas ja Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Tartus) pädevuses. Arhiivide Peavalitsuse väljaannete reas ilmus ajavahemikus 1944–1992 siiski kaks üllitist, mis valmisid Tallinna arhiivis: "Eesti NSV Tallinna Riikliku Keskarhiivi arhiivifondide lühiteatmik 1257–1975" (1976) ja arhiivi 100. aastapäeva puhul ilmunud album "Tallinna Riiklik Keskarhiiv 1883–1983" (1983).

Ülalmainitud ülevaates tödes E. Küng ka, et 1990. aastate algul Ajalooarhiivis "publikatsioonide koostamine katkes ja arhiivi kollektiivi peaaesandeks kujunes omandiõiguslike teatiste väljastamine". Tallinna Linnaarhiivis seevastu hakati just 1990. aastate algul, mil järk-järgult taastati arhiivi staatus "täisverelise" omavalitsusarhiivina, taas seadma iseseisva publitseerimistöö sihte. Siis meenutati ka Teise maailmasõja tõttu Tallinna Linnaarhiivis poolelijäänud, mida on siinkohalgi õpetlik korrata. 1930. aastate arengukava kohaselt peeti oluliseks avaldada kolme liiki väljaandeid: 1) kataloogid ja inventarimistud, 2) "tähtsad algtekstid", 3) uurimused. Peamiseks pidi seejuures jääma nn tähtsate algtekstide – allikapublikatsioonide avaldamine. Üldiselt on ju samu printsiipe

püütud järgida ka 1990. aastate Tallinna Linnaarhiivis, kuid esialgu takerdus mitu konkreetset publikatsioonikava Eestis käivitatud omandireformiga kaasnenud töökoormuse ja arhiivi ümberkorraldamisega seotud pakiliste ülesannete tõttu. Nõnda ilmiski Tallinna Linnaarhiivi esimene sõjajärgne päris omal vastutusel valminud üllitis – "Tallinna dominiiklased. Kloostrimõtisklused" (koostanud Tiina Kala) – alles 1993. aastal. Ühtlasi oli see esimene omalaadne Linnaarhiivi üht liiki väljaannete – arhiivaalide näitusi saatvate trükiste reas. Näituste katalooge-kogumikke on ilmunud kümme; mahukamad neist on "Ristikiriku tulek Eestisse" (1997; koostaja Tiina Kala), "Tallinna Mustpead. Mustpeade vennaskonna ajaloost ja varadest" (1999; koostajad Juhan Kreem ja Urmas Oolup) ja "Eesti vanimad raamatud Tallinnas" (2000; koostöös Eesti Akadeemilise Raamatukoguga ja Rahvusraamatukoguga; koostanud Lea Kõiv, Mare Luuk, Larissa Petina, Tiiu Reimo ja Urve Sildre). Enamik näituste katalooge on paralleelselt eesti ja saksa keeles.

1920.–1930. aastatel Linnaarhiivi poolt välja antud "tähtsate algtekstide" vaimu esindavad kaks 1990. aastatel ilmunud trükist. Esimene neist ilmus 1998. aastal ja oli ajendatud 750 aasta möödumisest Lübecki linnaõiguse esmamainimisest Tallinnas. Sel puhul ilmunud "Lübecki õiguse Tallinna koodeks 1282" (koostaja Tiina Kala) sisaldab algallika transkriptsiooni, tõlke eesti keelde ning eesti- ja saksaakeelse käsitluse Lübecki linnaõiguse kasutamisest Tallinnas ning 1282. aasta koodeksist. Kõnealune väljaanne ilmus koguni kahes vormis – süvenenumale kasutajale käepärase brošüürina ja luksusliku esindusalbumina. Viimases leidub ka värviline faksiimile originaalkäsikirjast. Teine allikapublikatsioon – "Tallinna mündiraamatud 1416–1526" – valmis 1999. aastal ja selle koostas Eesti Ajaloomuuseumi teadur Ivar Leimus. Allikapublikatsioonid ootavad järke Linnaarhiivi teadurilt Lilian Kotterilt, kellel on käsil Tallinna rae 1507.–1533. aastate arveraamatu editsiooni ettevalmistamine. Ulatuslikult on arhiiviainest (sh fotodokumente) publitseeritud ka 1997. aastal ilmunud kogumikus "Tallinn tules. Dokumente ja materjale Tallinna pommitamisest 9./10. märtsil 1944" (koostanud Jüri Kivimäe ja Lea Kõiv).

Eraldi grupi Tallinna Linnaarhiivi trükiste hulgas moodustavad monograafiad. 1996. aastal avaldati Marek Tamme Tartu Ülikooli Filosoofiateaduskonna Ajaloo osakonnas valminud uurimus "Imeteod ristiusustamisega Liivi- ja Eestimaaal". 1999. aastal ilmus Lilian Kotteri juba aastate eest Ajaloo Instituudis kaitstud kandidaadiväitekirja põhjal valminud "Tallinna rae finantsid 15. sajandil".

Monograafiatele on lähiaastatel loota kaalukat täiendust eelkõige kahe arhiivi teaduri – Tiina Kala ja Juhan Kreemi doktori- ning peaspetsialist Kalmer Mäeori magistritööst. Monograafiad ja allikapublikatsioonid (välja arvatud "Lübecki õiguse Tallinna koodeks 1282") on välja antud Tallinna Linnaarhiivi toimetiste sarjas, kokku seega neli numbrit.

Lisaks eelnevale on Tallinna linnaarhiivaalide elulooliste tähtpäevade puhul valminud pisitruki-seid, mis tutvustavad asjaomaste isikute elu ja tegevust ning vahendavad nende seni avaldamata kirjutisi. Nii on sündinud brošüürid "Taani ja Eesti" (Välja antud Paul Johanseni 95. sünniaastapäeva puhul; toimetanud Jüri Kivimäe ja Juhan Kreem) ja "Rudolf Kenkmaa 1898–1998" (koostanud Peep Pillak). Hetkel on ettevalmistamisel sarnane viihuke Linnaarhiivi ajaloo seni staažikaimast juhatajast Otto Greiffenhagenist. Pisitrukiste hulka liigitub ka Lübecki õiguse juubeliaasta 1998 puhul Tiina Kala koostatud laiemale avalikkusele suunatud lühiülevaade "Lübecki õigus ja Tallinn" (eesti, vene ja inglise keeles).

Lõpetama peab aga tõdemusega, et päris olematud on Tallinna Linnaarhiivi saavutused ühes, traditsiooniliselt aga olulises publikatsioonide liigis. Nimelt ei ole pärast 1976. aasta fondide loendi ilmumist Tallinna Linnaarhiivi kogude kohta seni ilmunud ühtki teatmikku. Uus arhiivi kogude üldjuht on nüüd siiski valminud ja ilmub peatselt. Trükitud teadmestute osatähtsuse vähenemine on vähemalt osaliselt tingitud infotehnoloogia võimaluste järjest tõhusamast kasutamisest arhiivides. Ühelt poolt on teatmekirjanduse ettevalmistamine tänu elektroonikale küll hõlpsam kui varem, kuid teisalt on endisaegsed põhjalikud trükitud kataloogid (nt 1924.–1926. aastal ilmunud Tallinna raearhiivi kataloogid ja Aleksander Marguse koostatud "Kanuti gildi arhiivi kataloog", 1938) ju asendumas efektiivsete otsisüsteemidega elektrooniliste "teatmikega". Näiteks valmis 2000. aastal Tallinna Linnaarhiivis aastate 1918–1944 Tallinna Linnavalitsuse ja tema osakondade arhiivide kõiki säilikuid hõlmav andmebaas. Vaevalt oleks otstarbekas esitada see andmestik ka trükitud raamatuna? Küll aga vääriskid trükis avaldamist põhjalikumad käsitlused arhiivimoodustajate (või nende gruppide) ja vastavate arhiivide ajaloost, erinevates arhiivides säilitatavaid, kuid samateemalisi allikaid hõlmavaid ülevaated jms. Ühtlasi edeneks seeläbi ju ka Eestis tegutsenud ajalooliste institutsioonide uurimine. Tulevikus Linnaarhiivi poolt trükitavate teatmike olemuse üle tuleb veel aru pidada.

Lea Kõiv

INFOPÄEV FILMIARHIIVIS

Infopäeva avab Filmiarhiivi direktor H. Raudi. Temast paremal Filmi Sihtasutuse esindajad Riina Sildos ja Jaak Lõhmus.

Foto Mati Mänd

Koostöös Eesti Filmi Sihtasutusega toimus 8. novembril 2000 Filmiarhiivis infopäev, mis oli eelkõige suunatud filmitootjatele. Filmi – tösi, viimasel ajal tuleb rohkem rääkida küll videost – tegemine on olnud juba kümmekond aastat erakätes, mis omakorda tähendab seda, et iga väiketootja hoiab oma toodangut ise ja enamasti mitte eriti sobilikes tingimustes. Infopäev oligi mõeldud selleks, et tutvustada Filmiarhiivi kui kohta, kus saab oma valmistoodangut säilitada ja samas teatmestu kaudu arhiivi küllastajatele selle kohta ka informatsiooni jagada.

Infopäevast võtsid osa Lauri Kärk Tartu Ülikoolist, filmitegijad Igor Ruus, Toivo Kuzmin, Olev Viitmaa, Anne Pallav, Arvo Vilu ja Märt Müür. Väino Ermel kindral J. Laidoneri Seltsist, Tamara Voskova Rahvusraamatukogust, kolleegid Rahvusarhiivist Liivi Uuet, Heli Tomingas ja Tiit Arumäe ning ajakirjanikud ETVst, ETAst ja ajakirjast Tuna.

Infopäeva avas Filmiarhiivi direktor Harald Raudi, kes oma pikemas sõnavõtus andis ülevaate arhiivi ajalooist ja praegusest olukorrast. Filmiarhiivil polnud pikka aega oma maja ja Tallinnas laialipaisatud ruumid olid hoiutingimustelt kõike muud kui sobivad. Hoonet Filmiarhiivile kavandati küll kümme aastat ja lõpuks jõuti ka tööjoonisteni, aga projekteerimine peatati 1992. aastal. Nõukogude sõjaväe lahkudes õnnestus 1994. aastal Filmiarhiivi käsutusse saada Tallinna garnisoni peavahi maja, mida asuti kiiresti remontima. Prae-

gu võib öelda, et hoiuruumideks ümberehitatud kartsad ja muud ruumid on filmide ja fotode säilitamiseks kui just mitte lausa ideaalsed, siis täiesti korralikud igal juhul. Muidugi on veel palju teha: remont on majas pooleli, sinna tuleks muretseda veelgi kliimaseadmeid, filmide demonstreerimiseks välja ehitada kinosaal. Plaanis on palju muudki. Rahvusarhiivi eelarves on paraku Filmiarhiivi ehitus lähemaks paariks aastaks külmutatud.

Direktori asetäitja Ivi Tomingas kõneles koosolijatele Filmiarhiivi rahvusvahelisest koostööst Balti riikide audiovisuaalarhiividega ja Soome Filmiarhiiviga. Filmiarhiiv oli aastatel 1994–1996 rahvusvahelise arhiivorganisatsiooni (ICA) audiovisuaalse sektori liige. Eri maades on sellealane arhiivindus erinevalt sätestatud, näiteks võivad filmiarhiivid kuuluda Filmiinstituudi (Rootsi variant) koosseisu, Soomes kuulub filmiarhiiv nagu meilgi Soome Rahvusarhiivi koosseisu. Üldkoolitust saavad meie Filmiarhiivi töötajad Rahvusarhiivi kaudu, erialaseid teadmisi on saanud ka Soomest. Filmiarhiivile on üle antud Eestiga seotud filme Rootsi, Soomest, Kanadast, Krasnogorskist ja mujalt.

Millistel tingimustel jõuavad filmid ja fotod arhiivi? Kingitakse, pärandatakse, antakse lihtsalt hoiule, vastavate ressursside olemasolul sõlmitakse ostu-müügileping. Vastuvõtmisel eelistatakse Eesti-keskset infot sisaldavat materjali, kroonikat, kõigi valdkondade jäädvustusi. Vormistatud peab olema info arhivaalide kohta: autor, pealkiri, aeg

jm andmed. Filmiarhiivis on võimalus arhivaale tehniliselt korrastada. Uurijaid käib arhiivis palju, arhivaali arhiiviruumidest välja viia või koopiat teha võib ainult omaniku loal ja taotleja viiakse kontakti omanikuga.

Säilitustalituse juhataja Sirje-Mai Hallaste andis ülevaate Filmiarhiivis säilitatavatest arhivaalidest ja nende üldisest tehnilisest seisukorrast: Tallinnfilmi, Eesti Reklaamfilmi, Kultuurfilmi, Telefilmi, Ilo-meediumi jt kogudest. Ringvaated ja dokumentaalfilmid on olemas täiskomplektidena, enamikul on ka montaažlehed. Mängu- ja animafilmidest on positiivkoopriad. Olemasolevatest filmidest püütakse teha videokoopiaid, et hõlbustada kasutamist ja säästa filme.

Teabe- ja kasutamistalituse arhivaar Pearu Tramberg selgitas kokkutulnuile autoriõigusega seotud probleeme. Arhiiv ei ole arhivaalide kasutajate puhul selle seaduse täitmise jälgija, vaid hoiataja. Filmi annab arhiivi üle selle valdaja, enamikul juhtudel produtsent. Ka autoril on see õigus. Autoriõigused säilivad kuni 70 aastat pärast autori surma, produtsendi õigused lõpevad 50 aastat pärast filmi esilinastust. Sageli unustatakse, et ka stsenaarist on autor, samuti nagu režissöör, operaator, kunstnik ja helilooja. Autor võib oma toodangule täieliku veto peale panna, aga mitte siis, kui ta on oma toodangu müünud. Kui autor on oma toodangu arhiivi hoiule andnud, on laenutamine ja rentimine tema otsustada ning tal on õigus saada tasu. See toimub Audiovisuaalse Autorite Liidu või autorit esindava advokaadibüroo kaudu.

Filmi Sihtasutuse poolt esinesid Riina Sildos ja Jaak Lõhmus. Kino – see on tee avalikkuse ette. Filmiarhiivil peaks olema oma kinosaal, kus oleks võimalik väärtuslikke arhivaale taas vaatajate ette tuua. Eesti film saab 90aastaseks ja aasta 2002 nimetatakse Eesti filmi aastaks, millega seoses on ettevalmistamisel mitmesuguseid üritusi.

Elav arutelu sündis Andres Söödi eestvedamisel kroonika kui omaette filmiliigi kadumise ja samuti autoriõigusest tulenevate probleemide teemal. Ühel nõul oldi Filmiarhiivi oma kino ning hoidlatekompleksi väljaehitamise vajalikkuses kogu filmirahvale.

Huvi pakkus kõigile ekskursioon arhiivi ruumides – tegu on ju ikkagi endise Nõukogude armee peavahi hoonega, kus esimesel korrusel asuvad kongid. Tähelepanu pälvis ka väike näitus Eesti filmi ajaloost arhiivi teisel korrusel.

Loodame koostööle edaspidigi!

**Ivi Tomingas
Velly Roots**

■ Tuna e-posti aadress:

tuna@ra.ee

■ Tuna toimetuse uus aadress:

Tõnismägi 16, 10119 Tallinn

Peatoimetaja Ott Raun: 0+693 8510

Toimetaja Velly Roots: 0+693 8511

Faks: 0+693 8500

■ Tuna toimetuse e-posti aadresse:

Peatoimetaja Ott Raun: ott.raun@ra.ee

Toimetaja Velly Roots: velly.roots@ra.ee

Kujundaja Jaan Klõšeiko: ambrajaan@hotmail.ee

Korrektor Anu Seidla: tuna@ra.ee

**KUIDAS
TELLIDA
AJAKIRJA?**

Ajakirja Tuna on võimalik tellida posti teel lunamaksuga:
Eestis 45 kr + postikulud

Tellimised esitada kirja teel:
Tuna, Tõnismägi 16, 10119 Tallinn
või
e-postiga: tuna@ra.ee

REIN MARANDI – 80

Dr Rein Marandi tutvustab Eesti Sõjaveteranide Sõprusühingu arhiivi arhivaar Tõnu Viilpilile. Stockholm, suvi 2000. Foto Peep Pillak

Rein Marandi (1935. aastani Müürmann) sündis Tallinnas 8. veebruaril 1921. aastal majaomaniku pojana. 1940. aastal lõpetas ta Jakob Westholmi Poeglaste Gümnaasiumi ja alustas seejärel Tartu Ülikoolis matemaatikaõpinguid. 1942. aastal otsustas ta õigusteaduskonda üle minna. 1943. aasta kevadel ähvardas sundmobiliseerimine Saksa sõjaväkke: oli valida, kas minna Eesti Leegioni või Wehrmachi abiteenistusse. Sõpradega asja arutades otsustati kolmanda võimaluse kasuks – Soome. Augusti lõpus Soome jõudes astus Rein Marandi vabatahtlikuna armeesse, nii nagu rohkem kui kolm tuhat teist Eesti noormeest. Väljaõppe sai ta Jalkalas nn Vallila pataljonis JR 47/III, kuhu koondati Eesti vabatahtlikke. Novembris–detsembris oli Rein Marandi rindel Rajajõe lõigus. 1943. aasta detsembri lõpus avastati tal koputuberkuloos ja ta saadeti ravile. Pärast Soome-Vene vaherahu sõlmimist sõitis Rein Marandi Eestisse, kus otsustas siirduda koos perega tagasi Soome. Ta vabastati sõjaväeteenistusest 18. septembril 1944, misjärel tuli lahkuda Soomest Rootsi.

Aastatel 1945–1952 õppis Rein Marandi Uppsala Ülikoolis ja lõpetas sealse filosoofiateaduskonna kandidaadikraadiga. 1959. aastal sai Rein Marandi Uppsala Ülikoolis litsentsiaadikraadi riigiteaduse alal ja 1964. aastal sai ta Helsingi Ülikooli poliitikateaduste doktoriks tööga "Naapurin silmin – Suomen jatkosota 1941–1944 Ruotsin sanomalehtikeskustelussa" (Porvoo–Helsinki 1964), mis hiljem ilmus ka rootsi keeles: "Med grannens ögon. Finlands fortsättningskrig 1941–1944 i Svensk pressdiskussion" (1970). Aastatel 1960–1971 ja 1976–1986 töötas Rein Marandi Rootsi *Rikstagi* raamatukoguhoidjana, vahepealsetel aastatel oli ta arhivaar Uppsala Ülikooli Riigiteaduse Instituudi pressiarhiivis. Rein Marandi on võtnud aktiivselt osa Eesti pagulaste tegevusest Rootsis. Aastatel 1954–1964 kuulus ta Vaba Eesti toimetusse. Samuti on ta olnud ajalehe Teataja toimetuse liige ja 1954. aastal ka lehe tegevtoimetaja. Aastatel 1976–1977 oli Rein Marandi Balti Instituudi eesotsas. Samuti on ta olnud Eesti Rahvusfondi kirjastustoimkonna liige ja Uppsala Eesti Üliõpilaskonna välistoimkonna esimees. Akadeemiliselt kuulub Rein Marandi üliõpilasseltsi "Põhjala". Dr. Rein Marandi on Rootsi Eesti Teadusliku Seltsi ja Eesti Teadusliku Instituudi liige, samuti kuulub ta kodumaal tegutsevasse Eesti Akadeemilisse Sõjaajaloo Seltsi.

Rein Marandi uurimistöö on keskendunud lähiminekule. Ta on avaldanud uurimusi põhiliselt Eesti ja Soome poliitilisest ajaloost. Sulge on teda ajendanud haarama ka pagulaselu ja kodumaa poliitilised küsimused. Üks suurimaid Rein Marandi viimasel ajal ilmunud uurimistöid on kahes osas välja antud "Must-valge lipu all. Vabadussõjalaste liikumine Eestis 1929–1937" (Uppsala, I 1991, II 1997). Rein Marandile kui tõsisele teadusemehele on iseloomulik, et olles küll ise üks soomepoistest, ei ole ta kaldunud nn kolmandast võimalusest kirjutades romantilistesse ilustustesse, vaid püüdnud näha asju kogu nende mitmekeesisuses – isegi kui teised tavatsevad neist vaikides mööda libiseda. Dr Rein Marandiga ajaloolase-arhivaarina suheldes olen imetlenud tema kolleegiaalset tähelepanelikkust ja abivalmidust, tasa-kaalukust ja delikaatsust oma seisukohtade esitamisel. Selle tagamaad saavad mõistetavaks, kui õnnestub kuulata Rein Marandit klaveril musitseerimas.

Peep Pillak